

*Алендарь Н.І.,
ст. лаборант кафедри педагогіки
дошкільної та початкової освіти
Волинського національного
університету ім. Лесі Українки*

ДО ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ СІЛЬСЬКОГО ВЧИТЕЛЯ

У статті розкриваються проблеми професійної підготовки вчителя сільської загальноосвітньої школи.

Ключові слова: *сільська загальноосвітня школа, професійна підготовка, вчитель.*

К ПРОБЛЕМЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ СЕЛЬСКОГО УЧИТЕЛЯ

В статье раскрываются проблемы профессиональной подготовки учителя сельской общеобразовательной школы.

Ключевые слова: *сельская общеобразовательная школа, профессиональная подготовка, учитель.*

TO PROBLEM OF PROFESSIONAL PREPARATION OF RURAL TEACHER

The problems of professional preparation of teacher of rural general school open up in the article.

Keywords: *rural general school, professional preparation, teacher.*

Перед сучасною сільською загальноосвітньою школою стоїть низка складних завдань, які полягають, насамперед, у виховуванні учнів з глибоко усвідомленими загальнолюдськими цінностями і пріоритетами, розвинутою громадською позицією, почуттями національної свідомості та самосвідомості, формуванні в них цілісної системи наукових знань про природу, людину, суспільство, вмінь самостійно засвоювати і застосовувати знання в практичній діяльності, готовності до вибору свого місця в житті. Успішне розв'язання цих складних завдань значною мірою залежить від професійної майстерності, загальної і педагогічної культури вчителя, його особистісних рис і якостей. Тому очевидною проблемою сьогодення є підготовка висококваліфікованого вчителя.

Метою нашої статті є аналіз змісту та педагогічних умов професійної підготовки вчителя до роботи в сільській загальноосвітній школі.

На основі аналізу наукових джерел, ми з'ясували, що зміни в змісті й структурі загальної середньої освіти мають глибинний характер і потребують розв'язання проблеми підготовки вчителя, який усвідомлює свою соціальну відповідальність, постійно дбає про своє особистісне і професійне зростання, вміє досягти нових педагогічних цілей. Під цим кутом зору роль учителя полягає не лише в тому, щоб забезпечити трансляцію знань, а й бути людиною культури і вселюдських цінностей, провідником ідей державотворення і демократичних змін. Домінантною стає підготовка педагога, діяльність якого не обмежується викладанням власного предмета, а фахівця, здатного до здійснення міждисциплінарних зв'язків, який усвідомлює значущість професійних знань у контексті соціокультурного простору [4].

Освіту, як невід'ємну ознаку людського буття та провідну форму культурного існування суспільства і людини, неодмінно пов'язують із визначенням якісної характеристики вчителя – носія культурних норм і еталонів у сфері суспільного життя.

У широкому розумінні „вчитель” – це особа, яка навчає чому-небудь. У педагогічній термінології поняття „вчитель” визначає людину, яка має спеціальну підготовку і професійно займається педагогічною діяльністю. В офіційному визначенні суті вчительської праці міститься та визначна роль у суспільстві, яка відводиться вчителю. Адже на нього покладена відповідальність за долю кожного учня, підростаючого покоління, суспільства, держави. Звідси, яким буде вчитель – такими будуть результати його праці, отже – сучасне і майбутнє життя нашого суспільства.

Питання, яким повинен бути сучасний педагог, визначає перш за все суспільство. Так у сучасній науковій літературі зроблена спроба визначити ідеальну модель сучасного вчителя. Це насамперед, професіонал, носій громадських, виробничих і особистісних функцій, сформованих на найвищому рівні. Ідеальний педагог – зразок для наслідування, орієнтир для підготовки і еталон для порівняння [3]. В сучасному цивілізованому суспільстві педагог є фігурою, що вимагає особливої уваги, і там, де його місце займають недостатньо

професійно підготовлені люди, в першу чергу, страждають діти, причому втрати, які тут виникають, звичайно непоправні. Це вимагає від суспільства створення таких умов, щоб серед учителів і вихователів були люди, які найбільш підготовлені інтелектуально й морально до роботи з дітьми.

Як свідчать результати дослідження, важливим фактором особистісного розвитку дитини є сам педагог, який бере на себе роль учителя й вихователя. З огляду на це, підготовка вчителя до роботи в сільській школі зумовлена особливостями її діяльності. Соціальний зв'язок сільської школи з родинами учнів, сільською громадою вимагає від учителя особистої моральної відповідальності, вміння та готовності жити і творити в цьому соціокультурному середовищі.

Сільський вчитель не обмежується самим тільки викладанням предмета. Він здебільшого виконує багато соціально-педагогічних функцій, зокрема, педагогічної просвіти батьків та оздоровлення виховного середовища школи, пропаганди духовно-моральних традицій народної педагогіки, правового та психологічного захисту дітей від насильства, підтримки дитячих і молодіжних об'єднань, допомоги дітям з дезадаптованих сімей.

Проблеми сільської школи цікавлять українських науковців (О. О. Бражнікова, І. С. Волощук, Г. Г. Леонтєва, В. В. Мелешко, І. Г. Осадчий, Г. І. Іванюк). Зокрема, у наукових працях досліджуються демографічні, матеріально-технічні, кадрові, методичні аспекти розв'язання проблем навчально-виховної діяльності та управління навчальними закладами, соціально-педагогічні, соціокультурні умови діяльності та потреби школи, які впливають на розвиток особистості учня в освітньому середовищі, шляхи реформування сільської загальноосвітньої школи.

На основі аналізу соціально-педагогічної теорії ми встановили, що сільська загальноосвітня школа - це соціокультурний центр села, вона є рушійною силою соціального, політичного й економічного життя села. Вона об'єднує навколо себе всі дійові об'єкти - це живий організм, який визначає пріоритети розвитку села [2; 5].

Як свідчить досвід практичної педагогічної діяльності, школа виступає як один з основних центрів суспільного прогресу на селі. Сільська загальноосвітня школа в силу соціальних умов (відсутність або малочисельність позашкільних виховних і освітніх закладів, віддаленість від культурних центрів) повинна виконувати роль центру виховної роботи з дітьми і підлітками, організації їх вільного часу, дозвілля.

Отже, в нинішніх умовах особливої актуальності набуває діяльність сільського вчителя. Збільшення соціальних проблем на селі, ріст масштабів соціально-економічних перетворень посилюють вимоги до сільської школи в цілому і до вчителя зокрема. Тому професійна підготовка педагогічних кадрів для сільської загальноосвітньої школи та підвищення їх кваліфікації є важливим шляхом розвитку самої школи.

Аналіз професійно-педагогічної діяльності сільського вчителя показує, що в його підготовці концентруються всі педагогічні, соціальні, економічні та інші проблеми, пов'язані з вихованням і освітою підростаючих поколінь, з розвитком суспільства, його прогресом. Задовольнити потребу суспільства і шкільної практики може тільки соціально активний, всебічно розвинений і професійно підготовлений вчитель з новаторським, творчим підходом до розв'язання завдань навчання і виховання.

А тому, зміст, принципи і завдання підготовки вчителя сільської загальноосвітньої школи знаходяться в діалектичній єдності загального (спільного) і особливого. Методологічна, теоретична основа, структура, зміст і принципи педагогічної освіти вчителя в тому числі і сільського, залишаються загальними. Проте соціально-економічні умови функціонування сільської загальноосвітньої школи, специфічні особливості професійної діяльності сільського вчителя вимагають певних доповнень, додаткових даних у змісті, формах і методах вузівської і післявузівської професійної, прикладної підготовки спеціаліста, а також в організації професійної орієнтації та відборі абітурієнтів і в створенні неперервної системи підвищення кваліфікації сільського педагога, яка б охоплювала кожен рік його діяльності. Отже, лише об'єднавши всі ці етапи в

єдину систему неперервної професійної освіти учителя можна визначити і забезпечити умови її якісного поліпшення і відповідність вимогам, які до неї висуваються.

У процесі дослідження нами встановлено, що сільська загальноосвітня школа висуває особливо великі вимоги до організаторських і комунікативних умінь учителя, його загальної ерудиції, навичок розв'язувати господарські питання, переконувати не тільки дітей, а й дорослих. Сільський учитель постійно перебуває в полі зору своїх учнів, їхніх батьків, він є носієм культури. Тому особистий приклад учителя, його поведінка визначають ставлення до нього і його предмета, а отже, й успіх у роботі.

Отже, як нами було зазначено вище, підготовка вчителя до роботи в сільській загальноосвітній школі вимагає забезпечення неперервності цього процесу, який охоплює її довузівський, вузівський і післявузівський етапи. Так, довузівська підготовка вчителя передбачає ранню орієнтацію учнів на навчання в вищому навчальному закладі. Довузівська підготовка спеціаліста – це організаційно і методично дуже складний етап. У процесі професійної орієнтації не можна переносити вузівських форм і методів роботи. На цьому етапі здійснюється не базова професійна підготовка, а лише розвивається і закріплюються нахили, здібності, установки молодого людини на професійну діяльність, виробляються готовність до навчання у ВНЗ, впевненість у правильному виборі професії. Довузівська підготовка це не стільки навчання, скільки виховання молодого людини, становлення її особистості.

У системі неперервної професійної освіти вчителя, як свідчить аналіз практичної діяльності, вузівська підготовка є базовою. Вона у великій мірі впливає на формування особистісних рис, установок, орієнтацій майбутнього вчителя, забезпечує його фундаментальну підготовку як вихователя і вчителя-предметника. Зміст загальноосвітньої підготовки вчителів постійно змінюються під впливом соціальних, економічних, регіональних, психолого-педагогічних факторів, які диктують і нові вимоги до професійних знань та умінь спеціаліста.

У професійній підготовці майбутнього сільського вчителя і формуванні педагогічної спрямованості на роботу в сільській загальноосвітній школі важливу роль відіграє педагогічна практика. Вона проводиться на ґрунтовній теоретичній основі, що закладається в процесі вивчення всіх наук і виступає ланкою, яка скріплює навчальний процес студентів з їх майбутньою самостійною роботою в сільській загальноосвітній школі.

Особливо великого значення сьогодні набуває систематична післявузівська підготовка і перепідготовка педагогічних кадрів, яка цілеспрямована на підвищення кваліфікації вчительських кадрів. Це пов'язано з тим, що з'являються нові типи середніх шкіл (ліцеї, гімназії, технічні і гуманітарні коледжі, авторські школи, школи і класи з поглибленим вивченням окремих навчальних предметів). З огляду на це, підвищення кваліфікації чи перепідготовка стає важливою умовою успішної професійної діяльності. Це зумовлено, насамперед, низкою об'єктивних факторів.

По-перше, велике навчальне навантаження вчителя сільської загальноосвітньої школи у поєднанні із зайнятістю у веденні домашнього господарства обмежують його у виборі форм самоосвіти, розвитку особистої педагогічної творчості.

По-друге, віддаленість багатьох сіл від науково-методичних центрів обмежує можливості вчителів сільських шкіл в отриманні необхідної науково-методичної інформації, консультацій у спеціалістів (психологів, методистів тощо). Обмеженим є доступ до бібліотек, Інтернету, що створює додаткові труднощі в отриманні необхідної інформації. Тому найчастіше сільський вчитель розраховує на власні сили та сили свого колективу.

Актуальною залишається проблема закріплення молодих спеціалістів у сільській школі, яка тісно пов'язана з їх професійно-педагогічною і соціальною адаптацією до життя і праці в умовах села. (До цієї проблеми зверталися відомі педагоги, такі як С. Д. Артемова, О. Є. Кондратенкова, О. Г. Мороз, І. О. Милославський та ін.).

Так, теоретично серед основних мотивів закріплення вчителів у сільській школі виступають:

- високий престиж учителя на селі;
- можливість врахування індивідуальних особливостей дітей у навчально-виховному процесі завдяки невеликій кількості учнів у класі;
- ефективність виховного процесу в сільській школі завдяки відкритості характерів школярів, їх потягу до школи в позанавчальний час;
- моральна задоволеність від спілкування з сільськими школярами;
- безпосереднє спілкування з природою і землею;
- пільги, які надаються сільським вчителям та ін. [1, 102]

Однак, аналіз практичної діяльності середньої сільської школи це заперечує. Тому, серед основних причин, наприклад, плинності молодих учителів у сільській загальноосвітній школі педагоги називають:

- недостатня спрямованість вузівської підготовки на роботу в сільській школі;
- відсутність нормальних житлово-побутових умов;
- неперспективність роботи, у зв'язку зі скороченням кількості класів у школах ряду населених районів, населених пунктів;
- віддаленість шкіл від науково-методичних і культурних центрів і т.п.

Вивчення проблеми підготовки і професійного становлення сільського вчителя свідчить про те, що основна увага звертається на формування знань, умінь і навичок і в меншій мірі – на виховання особистості педагога, його професійно значимих якостей і їх прояв у спеціально організованій діяльності.

У процесі дослідження нами також з'ясовано, що основними методичними принципами, якими повинен керуватися сільський учитель у навчально-виховній роботі є:

1. Принцип творчої та активної діяльності й самостійності. На уроках і виховних заходах вчитель повинен розкривати творчі сили школяра, максимально розвивати його самостійність у пошуку істини шляхом залучення до різних видів творчої активної діяльності, до вирішення проблемних завдань. Творча діяльність

учня сприяє підвищенню пізнавальної мотивації до праці, розвитку інтелекту, розкриттю здібностей. Такий урок або ж виховний захід забезпечує розвиток внутрішніх духовних сил, а це в свою чергу передбачає розвиток конструктивних здібностей, вільний вияв свого „Я”. Таким чином, навчальне заняття або ж виховний захід повинен стати заходом активної діяльності школяра, уроком самореалізації особистості.

2. Принцип гуманізації взаємин педагогів і підлітків передбачає виховання молодого людини незалежністю і свободою та сприйняття її педагогом як вищої життєвої цінності; визнання її права на соціальний захист, на розвиток здібностей і виявлення індивідуальності, на самореалізацію сутнісних сил особистості, соціальну її активність.

3. Принцип демократизації передбачає усунення авторитарного стилю в організації навчання та виховання, утвердження таких форм і методів організації навчально-виховного процесу, які сприяють формуванню демократичної культури особистості школяра.

4. Принцип індивідуалізації та диференціації навчально-виховної діяльності включає обов'язкове врахування індивідуальних і вікових особливостей фізичного, соціального, духовного і психологічного розвитку школярів, їх активності та життєвої позиції, рівня розвитку світогляду і відповідно побудова на цій основі програм соціальної адаптації школяра. Кожен урок і виховний захід повинні стимулювати мотивацію власного життя майбутнього учня, вчити планувати їх діяльність.

5. Принцип психологізації навчання та виховання вимагає формування на уроці чи на виховному заході соціальної активності школяра, його гуманістичної спрямованості, реалізації його потенційних можливостей. В основі такого навчального заняття та виховного заходу повинен бути учень з його почуттями, думками, ідеалами, переживаннями, з його „Я” - концепцією.

6. Принцип врахування пізнавальних інтересів і духовних потреб учнів мусить коригувати навчально-виховний процес, оскільки система навчання та виховних заходів повинна максимально вивчити інтереси і потреби сучасного

школяра. І на цій основі має бути підібраний теоретичний матеріал і практичні завдання навчально-виховних заходів.

Реалізація названих принципів вимагає реформування всього змісту підготовки та перепідготовки сільського вчителя, а це в свою чергу потребує подальшого педагогічного дослідження цього складного процесу.

Література:

1. Завацька Л. А. Проблеми підготовки вчителя сільської школи. – Луцьк: Надстир'я, 1993. – 132с.
2. Іванюк Г. І. Соціально-педагогічні засади розвитку сільської школи в Україні. – К.: Пед. Думка, 2007. – 408 с.
3. Концепція загальної середньої освіти (12-річна школа).
4. Концепція розвитку загальної середньої освіти (проект) // Освіта України. - №33 від 16 серпня 2000 р. - С. 8-11.
5. Никишина И. В. Инновационные педагогические технологии и организация учебно-воспитательного и методического процессов в школе: использование интерактивных форм и методов в процессе обучения учащихся и педагогов / И. В. Никишина. – Волгоград: Учитель, 2007. – 91 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Алендарь Надія Іванівна – старший лаборант кафедри педагогіки дошкільної та початкової освіти Волинського національного університету імені Лесі Українки